

Y GLYDERAU

Mae'r Glyderau yn ymestyn o Fynydd Llandegai i Gapel Curig, ac yn cynnwys pum copa uchel; mae'r rhain yn cynnwys Tryfan, a ystyrir yn un o'r mynyddoedd gorau yng Nghymru ac un o'r ychydig fynyddoedd sydd angen sgramblo i gyrraedd y copa. Ar un adeg dim ond un enw mynydd oedd, sef un a oedd yn cael ei alw Y Gluder/Y Gluder; fe'u gwahanwyd yn ddiweddarach.

Y Glyder Fawr 999m SH 642580

Glyder Fawr yw'r enw a welir at y mapiau AO, ond camsillafiad ydyw ar y ffurf treigliedig gluder neu gludair, dylid gweld Y Gludair Fawr neu Y Gluder Fawr fel yr enw. Cludair/cluder 'unrhyw beth a gesglir yn bentwr neu dwmpath', sef tomennydd anferth y mynydd. 'y Klogwyn du ymhen y Glyder' 1586 William Camden, Britannia, Cevn y Glyder 1719 Glossarium Antiquarium Britannicarum, Bryn y Gludair/Bryn y Gludr 1790 Llawysgrifau Penrhyn, Glider Fawr 1834 Map Greenwood.

Y Glyder Fach 990m SH 656582

Defnyddir cludair/cluder oherwydd bo'r gwastadeddau ger y copa ac ochrau'r mynyddoedd yn cynnwys pentyrrau cymysg o greigiau ar chwâl, glogwyni mawr a llethrau sgri. Fe ddefnyddiwyd y termau mawr 'uwch' a bach 'is', hyd yn oed cyn iddynt gofnodi'r gwahaniaeth mewn uchder; cyn hynny roedd yr enw Gludair/Gluder yn golygu màs enfawr y ddau fynydd. Gludar Bach a Glyder Bach 1781 Thomas Pennant, The Glydars 1809/11 Edmund Hyde Hall.

Castell y Gwynt 972m SH 654582

Mae'r enw Castell y Gwynt yn un eithaf rhamantus ac yn un go hwyr, mae gan y copa penodol yma ffurf greigiog drawiadol ac mae ei natur agored yn ei wneud yn fan gwyntog; benthyciad o'r Lladin *castellum* neu'r Saesneg Canol *castel*. Carnedd y Gwynt 1781 Thomas Pennant.

Y Garn 947m SH 631596

Carn 'carnedd, gwyddfa, twmwlws neu domen', Llydaweg *karn*, Cernyweg *karn*, Gwyddeleg *carn* 'twr o gerrig'. Fel arfer, yn cael ei ddefnyddio mewn enwau bryniau a mynyddoedd ble mae (neu yn debyg i) tomen o gerrig garw wedi ei chodi fel beddau yn y cyfnod cyn-hanesyddol. Pan welwch y fannod yr neu y, o flaen enw llecyn; nid gwir enw priod ydyw, ond enw cyffredin wedi ei wneud yn arbennig.

Elidir Fawr 923m SH 612613

Yr oedd Elidir yn enw personol digon cyffredin ar un adeg, gyda'r ffurfiau yn debyg i Eluet, Elitivae ac Elit, i gyd yn gysylltiedig â'r Gymraeg elain 'iyrches, ewig'; hefyd yr Hen Wyddeleg *elit* 'iyrches', i gyd yn deillio o'r Gelteg **elanī*. Heblaw enw personol, gall yr enw gysylltu'n syth at y gair elain 'ewig' + tir 'ardal' i ddynodi man ble welir yr anifeiliaid. Ond, mae eraill yn nodi ffurf ddirweddol sy'n gysylltiedig ag elin 'penelin, ongl' o'r gwreiddyn **el-* 'plygu' yn yr enw oherwydd ei ffurf onglog. Rhoddwyd y Gelteg **ol-īnā* 'ongl, pen elin' y ffurfiau: Hen Gernyweg *elin*, Llydaweg *elin*, *ilin*, Gwyddeleg Canol *uillind* 'penelin; ongl', Hen Wyddeleg *uilenn* 'ongl'. O'r Gorllewin mae'r mynydd yn onglog iawn, fel lletem neu ben elin. Enwyd y sbardun sy'n ymestyn i'r De Orllewin yn Garnedd Clippiau ac ar ei ddiwedd fe welir Talcen y lidar ar Fap Degwm 1838. Carnedd Elidir 1757 Lewis Morris, Llider Vawr 1781 Thomas Pennant, 'mountain called Lidir' 1828 Llawysgrifau Porth yr Aur, Llder Fawr 1834 Map Greenwood.

Mae'r chwedl sy'n cysylltu enwi'r bryn fel coffâd i dywysog yr 'Hen Ogledd' o'r enw Elidyr Mwynfawr, a oedd yn briod ag Eurgain, merch Maelgwn Gwynedd yn un gwan braidd.

Tryfan 915m SH 663592

Yr esboniad mwyaf tebygol ar enw'r mynydd enwog yma yw try 'tra' + ban 'pen, copa', sydd yn rhoi synnwyr tebyg i fynydd miniog neu fynydd pigfain. Ar un adeg, rhoddwyd y dehongliad anghywir

i'r ystyr drwy gysylltu'r enw gyda'r gair tri + ban, oherwydd y tri chop: neu, ffurf arall tebyg, sef tri + fa(e)n. Hefyd, ar un adeg cynigwyd tr(w)y + ban fel yr ystyr, fel y pen neu'r mynydd uwch y llwybr drwy'r mynyddoedd. Tryvan 1646/7 Llawysgrifau Baron Hill, Trevaen 1781 Thomas Pennant, the Trivan 1810 Richard Fenton Tours in Wales.

Y Foel Goch 831m SH 628612 & Y Foel Goch 805m SH 678582

Enw cyffredin ar fryniau ledled Cymru. Coch 'rhudd, gwaedlyd; cringoch'; ond hefyd cyn defnydd y gair benthyg brown, yr oedd y geiriau coch, cochlwyd a llwyd oedd y termau i ddisgrifio lliwiau brown. Mae'r gair coch yn digwydd yn aml yn y dirwedd.

Carnedd y Filiast 822m SH 620628

Mae'r filiast yn anifail chwedlonol, a digon hawdd derbyn bod y creigiau a'r carneddau ar y copa yn adlewyrchu eu cudfodaeth. Ond, gall ffurf y bryn, sy'n atgoffa un o gefn crwm milgi ystyr cryf; enwedig fel gwrthbwynt i'r enw Elidir, os yw'r term Elidir yn gyfeiriad at dir gyda cheirw. Carnedd y Filiast 1781 Thomas Pennant, Carnedd y Filiast 1838 AO.

Mynydd Perfedd 813m SH 622620

Mynydd ym mherfeddion 'yng nghanol, ganolbwynt, canolbarth' nifer o rai eraill, bron iawn yn gudd; neu, tua'r canol wrth edrych arnynt o ymhell.

Elidir Fach 795m SH 603612

Dywedwyd ar un adeg bod yr enw Elidir Fach wedi cael ei greu i roi cydbwysedd i Elidir Fawr ar fap yr AO. Yr oedd yna Glyder Fawr a Glyder Fach, ymhellach ar hyd y gadwyn o fynyddoedd; felly byddai'n well pe bai yna Elidir Fach hefyd. Fodd bynnag, defnyddiodd Thomas Pennant y termau Llader Fawr a Llader Fach yn ei lyfr A Journey to Snowdon (1781/3); yn dangos gwybodaeth eu huchder cyn unrhyw arolwg.

Gallt yr Ogorf 763m SH 685585

Enw sydd wedi crwydro o'r nodwedd ffisegol ar drwyn y sbardun i ddynodi'r mynydd. Mae gan y clogwyn hollt dwfn amlwg a dyma yw'r ogorf. Fe nodwyd enw'r mynydd fel Gallt y gogo ar y mapiau cyntaf yr AO 1838, a dyma'r enw a ddefnyddir ar lafar hyd heddiw yn lleol.

Cefn y Capel 444m SH 709584

Cefn 'cefnen, crib' + capel 'eglwys fechan' wedi'i enwi ar ôl yr eglwys a'r pentrefan Capel Curig. Ym mhen gorllewinol y grib, yn (697580); ceir twmpath cyn-hanesyddol hir, dros 20m o hyd, wedi'i alinio o'r Dwyrain i'r Gorllewin. Mae'r gair cefn yn gysylltiedig â'r Llydaweg Canol *queyn*, Hen Gernyweg *chem*, Galeg *cebenna* 'esgair mynydd, bryn'.

Moel y Ci 410m SH 593659

Moel y Ci yw'r ffurf anghywir, ac mae i'w weld ar fapiau'r AO ers 1840; Moel Lleucu yw'r ffurf gywir. Yn wreiddiol y gair moel gyda Lleucu neu Lleici, sef enw benywaidd cyffredin yn y Canol Oesoedd. Mae'r enw i'w weld yn y gerdd glasurol o'r 14 ganrif 'Marwnad Lleucu Llwyd', a ysgrifennwyd gan Llywelyn Goch ap Meurig Hen ar gyfer ei gariad ymadawedig Lleucu Llwyd. Nid Moel Llyctir, term yw 'llyctir, lleyctir' ar dir a roddid fel taliad am gymwynas seciwlwr; ac yn bendant nid Moel y Ci. Moylycki 1588, Moel y Ki, Moylike 1612, Moylyki 1614 i gyd o lawysgrifau Penrhyn, Moel-Lyci 1781 a gwelir Carnedd Moelyci weithiau.

Parc Drysgol 404m SH 589644

Ar fapiau'r AO cyntaf, Drysgol-fawr oedd yr enw ar y gefnen rhwng Rhiwen a Moel y Ci; Trysgol Fawr oedd un enw ar y map degwm. Mae'r gair trwsgl, trysgol 'garw, bras' yn derm digon cyffredin ar dir mynyddig. Ystyr parc 'darn mawr amgaeedig, cae, maes'; sef benthygiad o'r gair Saesneg Canol park, yn un ystyr y gair yna a'r Hen Saesneg pearroc 'tir amgaeedig, cae'. Drysgol-fawr 1838

AO.

Rhiwen 401m SH 582644

Wedi ei gofnodi fel Rhiwan ar fap degwm 1838, enw sydd yn wrthgyferbyniol i Rhiwlas. Rhiw 'allt' + (g)wen 'gwyn, golau'. Moel Rhiwen 1838 AO.

Y Foel Gron 353m SH 586623

Mae cron yn ansoddair benywaidd y gair crwn ac mae yn enw addas ar y bryn. Ond, ar fapiau cynnar yr Arolwg fe welir Gronw, sef ffurf fer yr enw personol Goronwy. Fe welir Moel Goronwy a thyddyn bychan Foel-Goronwy gerllaw (586624) ar fap AO 6” yn 1887.

Pen y Bigil 292m SH 577622

Oes cysylltiad â bigel, fel yn Llanfigel [Llan Vigail 1536-9 Leland, Llanfigail 1556] a’r enw Maen Bigel ym Môn? Y tebygrwydd yw mai'r gair bugail ‘gwyliwr anifeiliaid’ sydd. Ond rhaid nodi mai Bigl ac Y Bigl oedd yr enw ar y mapiau Ordnans cynnar. Fe geir planhigyn o'r enw bigl, pigl (benthyciad o'r Saesneg Canol *pigle*) Hounds Tongue *Cynoglossum officinale*. Ond, oherwydd ffurf y bryn, mae rhai yn tybio bo cysylltiad gyda’r gair pig ‘blaen neu ben pigog’; benthyciad o’r Saesneg Canol *pik(e)*? Y Bigl 1840-80 6” AO.